

Rozdział I. Zasady funkcjonowania instytucji przedawnienia

1. Przedawnienie – pojęcie i geneza

1. Znaczenie pojęcia przedawnienia. Wyraz „przedawnienie” jest tłumaczeniem łacińskiego słowa *praescriptio*, które pochodzi od czasownika *praescribere* – naprzód przypisać, postanowić, oznaczyć czas, pewną granicę czasu, okres, ponad który wyjść nie można¹.

Polski wyraz „przedawnienie” doskonale oddaje znaczenie *praescriptio*; przedawnić: prze – dawnić, od dawny, przedawniony, odwieczny, starożytny, przestarzały, prastary, bardzo dawny fakt czy czynność, który tak dawno temu się stał, że istnieje poza pewną granicą czasu pozwalającą na odszukanie². Przedawnić, czyli stracić znaczenie, wartość, moc prawną z upływem czasu³.

2. Pojęcie upływu czasu. Czas jest pojęciem, które – jak dotąd – nie zostało przez naukę zdefiniowane. Cały wysiłek badawczy skupił się na analizie przemian materii, następujących w określonych przedziałach czasu. Czas, w wymiarze społecznym, jest bowiem chronologiczną przestrzenią dla realizacji ludzkich zachowań. To w przestrzeni czasu poszczególne podmioty dokonują działań społecznych, czyli świadomych, celowych i racjonalnych czynności skierowanych do innych ludzi w ramach określonej zbiorowości, zmierzających do wywołania u adresatów określonej reakcji⁴.

Upływ czasu odciska swoje piętno w sferze stosunków prawnych prowadząc do ich erozji⁵. Cechą instytucji przedawnienia jest to, że są z nią związane ujemne skutki dla

¹ S. Czajka, Przedawnienie w prawie kanonicznym, Lublin 1934, s. 17.

² *Ibidem*, s. 18.

³ E. Sobol, Nowy słownik języka polskiego, Warszawa 2003, s. 767; S. Dubisz (red.), Uniwersalny słownik języka polskiego, Warszawa 2006, s. 642; J. Bralczyk (red.), Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów, Warszawa 2007, s. 650.

⁴ A. Nita, Czynnik czasu w prawie podatkowym, w: B. Brzeziński (red.), Prawo podatkowe. Teoria. Instytucje. Funkcjonowanie, Toruń 2009, s. 73.

⁵ T. Paldyna, Przedawnienie w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2012, s. 31.

uprawnionego, a innym podmiotom mogą przynieść korzyść⁶. To właśnie bezczynność uprawnionego obok upływu czasu należy zaliczyć do najważniejszych cech konstrukcyjnych przedawnienia⁷. Przedawnienie definiowane bywa również jako przesunięcie w sferze prawnej, polegające na uzyskaniu korzyści przez podmiot dotychczas nieuprawniony⁸, i choć jest powszechnie przyjętą instytucją zarówno prawa cywilnego, jak i karnego, zawsze wywoływało zastrzeżenia etyczne⁹. Instytucja ta bywa określana na gruncie prawa cywilnego, jako swego rodzaju premia dla niesumiennego dłużnika¹⁰. Formuluje się zarzuty, że przedawnienie sankcjonuje zachowania niemoralne, podważa moc obowiązującej prawa, osłabia poczucie prawne w społeczeństwie, narusza zasadę praworządności¹¹.

3. Cechy przedawnienia. Przedawnienie prowadzi bowiem do sytuacji, w której bezczynność uprawnionego wiąże się z ujemnymi dla niego konsekwencjami, tak jak gdyby obciążał go obowiązek działania.

Przedawnienie to środek prowadzący do nabycia uprawnienia lub zwolnienia się z określonego obowiązku na skutek upływu czasu pod warunkami ściśle określonymi przez prawo¹².

Jest to instytucja obiektywna w tym sensie, iż skutki upływu terminu przedawnienia są niezależne od świadomości oraz dobrej woli obu stron stosunku prawnego¹³.

Przedawnienie następuje także wtedy, gdy uprawniony wierzyciel nie wiedział o przysługującym mu uprawnieniu i to nawet wówczas, gdy nie mógł się o nim dowiedzieć, a zarzutem przedawnienia może bronić się nie tylko dłużnik lojalny, lecz także dłużnik, który świadomie nie spełnił świadczenia. Do istotnych cech przedawnienia należy zaliczyć jego rygoryzm, gdyż jako instrument porządkujący system prawny i gwarantujący pewność prawa musi mieć stanowczy charakter¹⁴. Cecha ta realizuje się poprzez przepisy bezwzględnie wiążące.

4. Rys historyczny. Na przestrzeni, dziejów we wszystkich systemach prawnych, upływ czasu odgrywał istotną rolę w kształtowaniu się stosunków prawnych¹⁵. Trzy

⁶ J. Ignatowicz, w: S. Grzybowski (red.), System prawa cywilnego, t. I. Część ogólna, Ossolineum 1985, s. 792.

⁷ S. Dalka, Skutki prawne przedawnienia zobowiązań w polskim prawie cywilnym, Warszawa 1972, s. 17.

⁸ J. Ignatowicz, w: S. Grzybowski (red.), System prawa cywilnego, t. I. Część ogólna, s. 792.

⁹ A. Wasilewski, Upływ czasu jako zdarzenie prawne w prawie administracyjnym, PiP 1966, Nr 1.

¹⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001, s. 3.

¹¹ J. Gwiadomorski, Podstawowe problemy przedawnienia, Nowe Prawo 1995, Nr 1.

¹² G. Baudry-Lacantinerie, A. Tissier, Traite theoretique et pratique de droit civil, Paris 1985.

¹³ T. Paldyna, Przedawnienie w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2012, s. 36.

¹⁴ J. Dąbrowa, O przywracaniu niektórych terminów prawa materialnego, Nowe Prawo 1963, Nr 1, s. 79.

¹⁵ K. Marszał, Uzasadnienie przedawnienia w teorii prawa karnego, PiP 1964, Nr 11.

kultury antyczne wywarły szczególnie wpływ na formowanie się duchowego i kulturalnego oblicza Europy – filozofia grecka, chrześcijaństwo oraz prawo rzymskie¹⁶. Myśl jurystyczna Rzymian niosła, i niesie, uniwersalne i nieprzemijające wartości w zakresie wielu instytucji prawnych¹⁷. To właśnie Rzymianie dostrzegli konieczność ograniczenia w czasie możliwości skutecznego dochodzenia swoich praw.

Ograniczeniu czasowemu w prawie rzymskim podlegało wniesienie skargi (łac. *actio*), którą określano skierowane przeciw pozwanemu działanie powoda, przez co czynił on swe prawa przedmiotem procesu¹⁸. Rzymianie wyróżniali *actiones* różnego rodzaju, a wśród nich takie powództwa, które ulegały przedawnieniu po upływie oznaczonego terminu (łac. *actiones temporales*), oraz powództwa, które nie ulegały w ogóle przedawnieniu (łac. *actiones perpetuae*) – były to tzw. powództwa wieczyste¹⁹. W najdawniejszym okresie prawo do skargi nie ulegało jednak na skutek upływu czasu wygaśnięciu, lecz wyznaczono okres czasu, po upływie którego nie można było go dochodzić.

Przedawnienie karne w Rzymie miało swoje źródło w prawie cywilnym, następnie przedawnienie skarg cywilnych rozszerzono na skargi karne²⁰.

Warto w tym miejscu odnotować, iż najstarsze ustawodawstwa (Kodeks Hammurabi, Prawo Mojżeszowe) nie przewidywały instytucji przedawnienia²¹.

5. Kwestie doktrynalne. W samej doktrynie prawa nie ma zgody co do tego, jakie jest *ratio legis* przedawnienia, a spór dotyczy nie tylko katalogu racji, lecz także znaczenia poszczególnych elementów²². Z czasem zmienia się wszystko, co nas otacza, a fakt ten nie pozostaje obojętny dla stosunków prawnych, w których z upływem czasu dochodzi do stanu niepewności i napięcia²³. Prawidłową reakcją prawodawcy jest zatem takie ukształtowanie systemu prawnego, który zminimalizuje ryzyko nadużycia przyzmu państwowego oraz zachwiania pewności i bezpieczeństwa obrotu²⁴.

6. Charakter norm. Normy regulujące przedawnienie kwalifikuje się do kategorii tzw. norm porządkujących, gdyż ich bezpośrednim celem nie jest kreowanie stosunków cywilnoprawnych, lecz porządkowanie i stabilizacja systemu. Pośrednio decydują one o prawach i obowiązkach uczestników obrotu cywilnoprawnego²⁵. Dłużnik, który

¹⁶ H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988, s. 16.

¹⁷ M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie. Historia, tradycja, współczesność*, Lublin 2003.

¹⁸ W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1988, s. 6.

¹⁹ M. Bałwicka-Szczyrba, *Przedawnienie roszczeń z tytułu odpowiedzialności deliktowej za szkody przysięle na osobie*, Poznań 2008, s. 20.

²⁰ S. Czajka, *Przedawnienie w prawie kanonicznym*, s. 28.

²¹ K. Banasik, *Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim*, Warszawa 2014, s. 66.

²² T. Paldyna, *Ratio legis przedawnienia*, Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2006, Nr 2(6), s. 139.

²³ T. Paldyna, *Ratio legis przedawnienia*, s. 140.

²⁴ *Ibidem*, s. 141.

²⁵ A. Szpunar, *Nadużycie prawa w dziedzinie przedawnienia*, RPEiS 1969, Nr 4(31), s. 43–44.

nie wie o tym, że wierzyciel nie zamierza go niepokoić, nie wie też, czy konieczność realizacji zobowiązania winien uwzględnić w swoich kalkulacjach ekonomicznych²⁶. To właśnie dzięki przedawnieniu dłużnik nie musi obawiać się już wymierzonej przeciwko niemu akcji wierzyciela. Pozwala też domniemywać innym uczestnikom obrotu, iż nie istnieją żadne skierowane przeciwko niemu uprawnienia osób trzecich (w tym fiskusa).

W rezultacie sama długotrwałość jakiegoś stanu faktycznego może być czynnikiem legalizującym, a to z uwagi na pewność prawa²⁷. Przy czym pewność prawa należy rozumieć tu jako stabilność i bezpieczeństwo stosunków prawnych. Przedawnienie ma za zadanie stabilizację istniejących stosunków poprzez eliminację niepewności. Konkurują ze sobą dwie przeciwstawne wartości – pewność prawa oraz konieczność zaspokojenia wierzyciela (w tym wierzyciela podatkowego). Ustawodawca podatkowy przyznaje primat tej pierwszej wartości pomimo uszczerbku wierzyciela (budżetów publicznych).

Instytucja przedawnienia występuje we wszystkich gałęziach prawa, jednak nie wypracowano jednolitej koncepcji dotyczącej wpływu czasu, która miałaby walor uogólniający dla całego systemu prawnego²⁸. Często dla uzasadnienia tej instytucji w różnych dziedzinach prawa przytaczane są podobne argumenty, jednak waga i rola poszczególnych motywów wprowadzenia jej do danego systemu prawa jest różna.

Przedawnienie w prawie karnym, cywilnym oraz prawie administracyjnym różni się przede wszystkim funkcją, przedmiotem i podstawami²⁹.

Instytucja przedawnienia zawarta w prawie rzymskim recypowana została przez systemy prawne innych narodów, a przyczyn dla rozwoju tej instytucji należy szukać w powszechnym przekonaniu o znaczeniu, jakie dla stosunków międzyludzkich posiada upływ czasu. Dzięki upływowi czasu praktykowane od dawna zasady w życiu państwowym stają się z czasem obowiązującym prawem, a zwyczaje stosowane na początku dobrowolnie w obrocie przekształcają się w powszechnie obowiązujące prawo³⁰.

Powracając na grunt samej instytucji przedawnienia należy stwierdzić, iż pytanie o *ratio legis* (funkcję) przedawnienia w prawie podatkowym, to pytanie o motywy, jakie kierowały ustawodawcą, by wyłączyć ze względu na upływ czasu w odniesieniu do określonych roszczeń, działanie przymusu państwowego³¹.

²⁶ T. Paldyna, *Ratio legis przedawnienia*, s. 145.

²⁷ A. Brzozowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Warszawa 2002, s. 314.

²⁸ B. Kordasiewicz, w: Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2008, s. 565.

²⁹ A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1967; J. Gwiazdomorski, *Podstawowe problemy przedawnienia*, *Nowe Prawo* 1955, Nr 2, s. 50 i n.

³⁰ J. Korzonek, *Przedawnienie umarzające według ustawodawstwa na ziemiach polskich*, Warszawa 1938, s. 1.

³¹ T. Paldyna, *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, s. 38.

2. Przedawnienie w prawie cywilnym

2.1. Rys historyczny

1. Przedawnienie w prawie rzymskim. Instytucja przedawnienia w prawie cywilnym sięga prawa rzymskiego, gdzie miało ono zastosowanie głównie przy skargach i było instytucją procesową. Jeśli ktoś służącej mu skargi nie wniósł przez pewien okres, to przeciwnik nabywał ekscpepcję – *praescriptio temporis*, którą odtąd mógł się zasłonić przeciwko skardze³².

Istotną zasadę w zakresie przedawnienia w prawie rzymskim wprowadził *Teodozjusz II*, gdy ustanowił on ogólny termin 30-letni dla *actiones perpetua* wnoszonych na zarzut. Pewne jednak skargi objęte zostały terminami szczególnymi, a niektóre wcale nie ulegały przedawnieniu. Bieg terminu przedawnienia rozpoczynał się z reguły od powstania skargi i mógł ulec przerwaniu na skutek wniesienia skargi lub uznania roszczenia. Prawo rzymskie знаło też instytucję zawieszenia biegu terminu przedawnienia³³.

2. Historia instytucji przedawnienia w prawie polskim. W polskim prawie cywilnym przedawnienie ewoluowało w czasie, a instytucja ta była regulowana już przez systemy prawne państw zaborczych. I tak Kodeks Napoleona w art. 2219 wskazywał, że przedawnienie jest sposobem „nabycia lub uwolnienia się przez upływ pewnego czasu i pod warunkami prawem oznaczonymi”³⁴.

Instytucja przedawnienia w Polsce międzywojennej uregulowana była w Kodeksie zobowiązań (art. 273–287 KZ)³⁵. Przedawnieniu ulegały wierzytelności, a dłużnik mógł uchylić się od świadczenia, gdy powołał się na upływ czasu, pociągający za sobą według ustawy przedawnienie wierzytelności. Sąd nie mógł z urzędu uwzględnić przedawnienia, uwzględniane było ono jedynie na zarzut strony. W KZ przewidziane były ogólne, jak i szczególne terminy przedawnienia wierzytelności, jednak w świetle art. 281 KZ, każda wierzytelność ulegała przedawnieniu po upływie 20 lat, jeżeli ustawa nie stanowiła inaczej.

2.2. Konstrukcja przedawnienia w KC

1. Uwagi ogólne. W prawie cywilnym kategorią nadrzędną nad przedawnieniem jest dawność, które jest pojęciem doktrynalnym³⁶. Dawność to syntetyczne określenie dla łącznego ujęcia instytucji prawnych normujących skutki niewykonania uprawnień przez

³² R. Sohm, Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego, Warszawa 1925, s. 701 i n.

³³ W. Litewski, Rzymskie prawo prywatne, Warszawa 1986, s. 153.

³⁴ Z. Łęczyński, Prawo cywilne obowiązujące w województwach centralnych, Warszawa 1937, s. 32.

³⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598).

³⁶ P. Sobolewski, M. Warciński, Przedawnienie roszczeń deliktowych, Warszawa 2007.

czas określony³⁷. Dawność tworzą cztery instytucje: przedawnienie, terminy zawite, zasiedzenie oraz przemilczenie.

2. Przedawnienie w KC. W KC³⁸ instytucja przedawnienia uregulowana została w art. 117–125. Artykuł 117 stanowi, iż z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, roszczenia majątkowe ulegają przedawnieniu. W świetle tego przepisu przedawnienie polega na ograniczeniu możliwości skutecznego dochodzenia roszczenia, jeżeli nie było ono realizowane w określonym czasie, wskazanym przez ustawę³⁹. Powyższy artykuł wprowadza również zasadę, iż po upływie terminu przedawnienia ten, przeciwko komu przysługuje roszczenie, może uchylić się od jego zaspokojenia, podnosząc tzw. zarzut przedawnienia. Na skutek przedawnienia roszczenia zobowiązanie staje się tzw. zobowiązaniem naturalnym (niepełnym – *obligatio naturalia*). Natomiast stosownie do postanowień art. 117 § 2¹ KC po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi. Prawo cywilne przewiduje ogólne i szczególne terminy przedawnienia roszczeń. Przepisem szczególnym jest przede wszystkim art. 422¹ KC, dotyczący przedawnienia roszczeń wynikających z czynów niedozwolonych. W przypadku braku uregulowań szczególnych zastosowanie znajdzie art. 118 KC, wskazujący, iż roszczenia przedawniają się po upływie 6 lat, a jeśli dotyczą świadczeń okresowych lub działalności gospodarczej, to po 3 latach. Jednak koniec terminu przedawnienia przypada na ostatni dzień roku kalendarzowego, chyba, że termin przedawnienia jest krótszy niż 2 lata. Przepisy regulujące przedawnienie w KC mają charakter przepisów *ius cogens*, a więc przepisów bezwzględnie obowiązujących, których nie można zmienić wolą stron.

3. Roszczenia podlegające przedawnieniu. W prawie cywilnym przedawnieniu ulegają tylko roszczenia, i to wyłącznie o charakterze majątkowym. Roszczenia majątkowe to takie roszczenia, które mają wartość ekonomiczną dającą się określić w pieniądzu. Przedawnieniu nie ulegają natomiast prawa podmiotowe jako takie.

Charakterystyczne dla regulacji przedawnienia w KC jest, iż roszczenie przedawnione nie wygasa, a sąd oddala powództwo jedynie na skutek podniesienia przez dłużnika zarzutu przedawnienia. Nieskorzystanie z tego zarzutu skutkuje wydaniem wyroku zasądzającego świadczenie na rzecz powoda. Przedawnione roszczenie może być zatem dochodzone przed sądem do czasu podniesienia zarzutu przedawnienia przez dłużnika⁴⁰. Przepis art. 177 § 2¹ KC przewiduje wyjątek, zgodnie z którym po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszcze-

³⁷ A. Wasilewski, Upływ czasu jako zdarzenie prawne w prawie administracyjnym, PiP 1966, Nr 1, s. 58.

³⁸ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.).

³⁹ M. Balwicka-Szczyrba, Przedawnienie roszczeń, s. 28.

⁴⁰ A. Stępień-Sporek, F. Sporek, Przedawnienie i terminy zawite, Warszawa 2009, s. 32.

nia przysługującego przeciwko konsumentowi. Przepis art. 117¹ § 1 KC przewiduje szczególną instytucję. Mianowicie sąd w wyjątkowych wypadkach może, po rozważeniu interesów stron, nie uwzględnić upływu terminu przedawnienia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi, jeżeli wymagają tego względy słuszności.

Pomimo upływu terminu przedawnienia roszczenie nadal istnieje, ale nie korzysta z ochrony państwa, natomiast wierzyciel jest pozbawiony uprawnienia w postaci możliwości wymuszenia świadczenia, bądź odszkodowania za jego niespełnienie⁴¹.

Jak widać, w prawie cywilnym przedawnienie roszczeń, a ściślej upływ terminu określonego w ustawie, kreuje po stronie dłużnika uprawnienie o charakterze podmiotowym⁴², a terminy przedawnienia to niezbędny kompromis między potrzebą ochrony interesów osoby uprawnionej a interesami pozostałych uczestników obrotu⁴³.

4. Celowość wprowadzenia instytucji przedawnienia. Podkreśla się, iż instytucja przedawnienia w prawie cywilnym istnieje w interesie publicznym, który wymaga, aby trwałość roszczenia była ograniczona w czasie. W tym celu wprowadzono zakaz zrzekania się przedawnienia poprzez czynność prawną⁴⁴. Wprowadzenie do systemu prawnego przedawnienia ma również na celu zdyscyplinowanie wierzyciela, który winien dochodzić swojego roszczenia w takim czasie od chwili jego wymagalności, aby dłużnik nie miał trudności dowodowych w wykazaniu ewentualnego zaspokojenia roszczenia. Podkreśla się w tym kontekście funkcję wychowawczą przedawnienia, gdyż zmusza ono do szybkiego działania wierzyciela w obronie swoich interesów⁴⁵. Sama groźba przedawnienia powoduje dbałość o własne uprawnienia⁴⁶.

Należy pamiętać, iż niedochodzenie praw przez długi okres przez podmiot uprawniony prowadzi do zaniku poczucia prawnego w społeczeństwie, do osłabienia samorządności, do podważenia mocy obowiązującej przepisów prawa⁴⁷. Dlatego dłużnik nie powinien być postawiony po wielu latach w takiej sytuacji, w której będzie mu trudno udowodnić jakimkolwiek środkiem dowodowym, że roszczenie zostało zaspokojone lub wygasło⁴⁸. Upływ czasu kreuje domniemanie, że należność niedochodzona w terminie została zaspokojona. Z drugiej strony sam dłużnik, który roszczenia nie zaspokoił wsku-

⁴¹ R. Longchamps de Bérier, Polskie prawo cywilne. Podręcznik systematyczny, t. II. Zobowiązania, Lwów 1939, s. 415.

⁴² A. Bierć, Zarys prawa prywatnego. Część ogólna, Warszawa 2012, s. 477.

⁴³ Ibidem, s. 481.

⁴⁴ Z. Kłafkowski, Przedawnienie w prawie cywilnym, Warszawa 1970, s. 15.

⁴⁵ T. Zieliński, Przedawnienie i terminy zawite w prawie pracy jako problem kodyfikacyjny, PiP 1970, Nr 8–9, s. 253.

⁴⁶ S. Wójcik, Zagadnienia etyczne przedawnienia roszczeń, w: M. Sawczuk, J. Ignatowicz (red.), Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego, Lublin 1988, s. 146.

⁴⁷ J. Gwiadomorski, Podstawowe problemy przedawnienia, s. 6–7.

⁴⁸ H. Capitant, Wstęp do nauki prawa cywilnego, Warszawa 1938, s. 404.

tek upływu czasu przestaje się liczyć z obowiązkiem jego zaspokojenia, a przedawnienie usuwa możliwość dochodzenia dawnych roszczeń, usuwa niepewność stanu prawnego szkodliwą dla normalnego obrotu. Dla ładu prawnego lepszy jest bowiem stan sprzeczny z prawem istniejący przez dłuższy czas, czyli utrwalony w świadomości.

5. Motywy legislacyjne przedawnienia. Według *A. Szpunara* motywy legislacyjne przedawnienia w prawie cywilnym można podzielić na cztery grupy⁴⁹:

- 1) konieczność ochrony istniejącej już dłuższy czas sytuacji faktycznej,
- 2) wyłączenie niepewności i napięcia w stosunkach prawnych,
- 3) skłonienie osób do terminowego dochodzenia roszczeń,
- 4) zagwarantowanie stabilności prawa i bezpieczeństwa obrotu.

6. Głosy doktryny. Niezbędne jest odnotowanie głosów w literaturze przedmiotu, zgodnie z którymi przedawnienie należy do kategorii prawa porządkującego, i podobnie jak przy zasiedzeniu, istniejący przez dłuższy czas stan faktyczny powinien być chroniony. Funkcja porządkująca polega na wymuszaniu terminowego dochodzenia roszczeń przez osoby uprawnione. Wobec tego, że normy regulujące przedawnienie mają charakter porządkujący – badanie ich z punktu widzenia zgodności z istniejącymi zasadami moralności czy postulatami słuszności, nie ma sensu⁵⁰.

2.3. Funkcje instytucji przedawnienia w prawie cywilnym

2.3.1. Funkcja ochronna

1. Uwagi ogólne. Wskazanie przez ustawodawcę terminu przedawnienia ma za zadanie zmianę postawy wierzyciela. Wierzyciel powinien dochodzić swoich roszczeń w takim czasie, aby dłużnik nie miał trudności dowodowych w wykazaniu ewentualnego wygaśnięcia zobowiązania. Chodzi tutaj zatem o ochronę ewentualnego dłużnika poprzez umożliwienie mu sprawnej i skutecznej obrony swych praw, która to obrona po znacznym upływie czasu byłaby utrudniona, a czasem nawet niemożliwa⁵¹. *Z. Kłafkowski* uważa, iż instytucja przedawnienia powstała w prawie procesowym właśnie po to, aby zapewnić restytucję ujemnych dla stron skutków procesowych⁵².

2. Funkcja ochronna a doktryna. Według *M. Balwickiej-Szczyrby* funkcja ochronna wydaje się jednym z najważniejszych celów wprowadzenia do systemu prawnego omawianej instytucji⁵³. *A. Wolter* natomiast podkreśla, iż nawet stan bezprawny wymaga w interesie ochrony porządku publicznego legalizacji, jeżeli trwa przez odpo-

⁴⁹ *A. Szpunar*, Z problematyki przedawnienia roszczeń majątkowych, RPEiS 1974, Nr 3, s. 283.

⁵⁰ *A. Szpunar*, Nadużycie prawa w dziedzinie przedawnienia, RPEiS 1969, Nr 4(31), s. 23.

⁵¹ *M. Balwicka-Szczyrba*, Przedawnienie roszczeń, s. 30.

⁵² *Z. Kłafkowski*, Przedawnienie w prawie cywilnym, s. 211.

⁵³ *M. Balwicka-Szczyrba*, Przedawnienie roszczeń, s. 32.

2. Przedawnienie w prawie cywilnym

wiednio długi okres (łac. *quieta non movere*)⁵⁴. Legalizacja długotrwałych stanów prawnych sprzyja jasności i obiektywności procesu cywilnego. Skoro wierzyciel nie dochodzi swoich roszczeń przez długi czas, istnieje swoiste domniemanie, że widocznie dług otrzymał, albo zwolnił dłużnika z długu⁵⁵. Natomiast stan niepewności jest szkodliwy dla normalnego obrotu, godzi w stabilność i bezpieczeństwo prawne kontrahenta⁵⁶. Przepisy o przedawnieniu skutecznie eliminują taki stan i przyczyniają się do usuwania niepewności prawnej oraz służą zapewnieniu bezpieczeństwa i spokoju prawnego⁵⁷. J. Gwiazdomorski podkreśla, że gdyby instytucji przedawnienia nie było, wdrożenie procesu po upływie długiego czasu mogłoby – ze względu na trudności dowodowe po stronie pozwanego – doprowadzić do rozstrzygnięcia niezgodnego ze stanem prawnym, do zastąpienia stanu rzeczy zgodnego z prawem przez sytuację z prawem sprzeczną⁵⁸.

2.3.2. Funkcja stabilizacyjna instytucji przedawnienia

1. Uwagi ogólne. Funkcja ta polega na zapewnieniu ładu i porządku w obowiązującym systemie prawnym. Realizacja instytucji przedawnienia sprzyja zachowaniu zasady praworządności, a jej odrzucenie podważałoby bezpieczeństwo prawne i spowodowałoby daleko idącą niepewność⁵⁹. Znalazło to odzwierciedlenie w orzecznictwie. I tak w wyroku z 12.2.1991 r. SN⁶⁰ podkreślił, że przepisy o przedawnieniu mają charakter stabilizujący stosunki prawne i gwarantujący ich pewność. Ponieważ przy tym mają też charakter *ius cogens*, to ich wykładnia powinna zmierzać do eliminowania czynnika subiektywnego oraz do ich skracania, a nie wydłużania w wypadkach wątpliwych. Niejasność spowodowana długotrwałym istnieniem niewypełnionych obowiązków wynikających z pewnych stosunków prawnych, wpływa destabilizująco na system prawny, czasami wywołując chaos i niepewność.

Natomiast świadomość przedawnialności roszczeń sprawia, że osoby uprawnione są zmuszone w odpowiednim czasie wszcząć stosowne kroki, przewidziane w art. 123 KC, zmierzające do przerwania biegu tego terminu⁶¹. To powoduje, że przedawnienie stanowi istotny czynnik rozruchu gospodarczego, gdyż z perspektywy państwa ważniejszy jest porządek w obrocie gospodarczym aniżeli utrzymywanie w nieskończoność pewnego stosunku prawnego i wynikających z niego zobowiązań⁶².

⁵⁴ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, Zarys części ogólnej, s. 347.

⁵⁵ R. Longchamps de Bérrier, Zobowiązania, Poznań 1948, s. 424.

⁵⁶ Uzasadnienie uchw. SN z 1.12.1987 r., III CZP 72/87, OSNC 1989, Nr 3, poz. 47.

⁵⁷ S. Wójcik, Zagadnienia etyczne przedawnienia roszczeń, s. 146.

⁵⁸ J. Gwiazdomorski, Podstawowe problemy przedawnienia, s. 5–6.

⁵⁹ W. Bryl, w: F. Błahuta (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 1972, s. 260.

⁶⁰ Wyr. SN z 12.2.1991 r., III CRN 500/90, OSP 1991, Nr 10, poz. 299.

⁶¹ M. Balwicka-Szczyrba, Przedawnienie roszczeń, s. 34.

⁶² S. Dalka, Skutki prawne przedawnienia zobowiązań, Warszawa 1970, s. 170.

2.3.3. Funkcja wychowawcza przedawnienia

1. Uwagi ogólne. Upływ czasu działa na niekorzyść wierzyciela i w tym znaczeniu instytucja przedawnienia oddziałuje na osobę uprawnioną oraz dopinguje ją do szybszego działania celem realizacji swoich roszczeń. Szybka reakcja wierzyciela zapobiega z kolei trudnościom z przeprowadzaniem dowodów na okoliczność istnienia jego roszczeń, zapewniając tym samym przejrzystość ewentualnych sporów sądowych⁶³. W stosunkach prawnych należy przestrzegać pewnej dyscypliny, zwłaszcza w obrocie profesjonalnym (łac. *vigilantibus iura scripta sunt*)⁶⁴.

2. Rys historyczny. Funkcja wychowawcza (motywacyjna, dyscyplinująca) przedawnienia była szczególnie akcentowana przed 1990 r. w obrocie między jednostkami gospodarki uspołecznionej. Podnoszono, iż przedawnienie stanowi oręż w walce o umocnienie w układzie uspołecznionym zasad rozrachunku gospodarczego⁶⁵, a element ten miał wyróżniać przedawnienie w systemie socjalistycznym od przedawnienia w krajach kapitalistycznych⁶⁶.

2.3.4. Funkcja restrykcyjna

1. Uwagi ogólne. Skutkiem upływu terminu przedawnienia jest efekt kary, gdyż wierzyciel nie może już skutecznie dochodzić swoich roszczeń. Brak dbałości o swoje prawa jest szczególnego rodzaju winą, a człowieka niedbałego można, powołując się na interes publiczny, pozbawić możliwości realizacji jego roszczeń, których nie dochodzi przez długi okres. Utracenie możliwości realizacji wierzytelności skutkuje tym, że wierzyciel dostrzega niebezpieczeństwo swej opieszałości, co pobudza go do sprawnego działania⁶⁷. Przedawnienie roszczenia stanowi czynnik wpływający na sprawniejsze działanie wierzyciela.

2.3.5. Funkcja administracyjna

1. Uwagi ogólne. Nie sposób nie dostrzegać związku instytucji przedawnienia z organizacją sądownictwa oraz z administrowaniem postępowań toczących się przed sądem. Zbyt duża liczba spraw obciążająca sądy sprawia, że dochodzenie roszczeń przed wymiarem sprawiedliwości jest długie i żmudne. W sytuacji braku instytucji przedawnienia, w której osoba byłaby nieograniczenie uprawniona do dochodzenia roszczeń, opieszałość wierzyciela byłaby zjawiskiem częstszym. Odwlekanie z decyzją wszczę-

⁶³ M. Balwicka-Szczyrba, Przedawnienie roszczeń, s. 33.

⁶⁴ A. Doliwa, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2004, s. 356.

⁶⁵ A. Wolter, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1967, s. 291.

⁶⁶ T. Pałdyna, Przedawnienie w polskim prawie cywilnym, s. 47.

⁶⁷ M. Balwicka-Szczyrba, Przedawnienie roszczeń, s. 35.

3. Przedawnienie w prawie karnym

cia sprawy sądowej przez wierzyciela mogłoby stanowić problem organizacyjny dla sądownictwa poprzez znaczny wzrost liczby spraw. W tym aspekcie instytucja przedawnienia może być postrzegana jako zmniejszająca ryzyko nawału procesów. Należy jednak pamiętać, iż przedawnione zobowiązania nie wygasają, a jedynie przekształcają się w zobowiązania naturalne. Roszczenia takie mogą stanowić przedmiot pozwu i dopiero skuteczne zgłoszenie zarzutu przedawnienia przez stronę pozwaną udaremnia żądanie. Przepis art. 117 § 2¹ KC przewiduje wyjątek, zgodnie z którym po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi.

Nie ulega wątpliwości, iż instytucja przedawnienia zwalnia sądy od obowiązku rozpoznawania spraw, w których schodzi się na manowce ustaleń hipotetycznych, badając dawno zatarte ślady⁶⁸.

2. Funkcja administracyjna a doktryna. Reasumując, w literaturze przedmiotu podkreśla się, iż instytucja przedawnienia ma znaczenie dla obu stron stosunku cywilnoprawnego. Przewiduje korzyści zarówno dla wierzyciela, jak i dłużnika. Z jednej strony przyznaje wierzycielowi realną szansę dochodzenia swego roszczenia, z drugiej ustanawia czas, który dochodzenie roszczeń ogranicza, w szczególności ze względu na późniejsze trudności z uzyskaniem dowodów. Instytucja ta sprawia, że nie wszczyna się procesów o przestarałe roszczenia, co gwarantuje szybkie i sprawne postępowanie sądowe.

W tym miejscu należy powołać się na niemiecką myśl prawniczą, zgodnie z którą przedawnienie służy interesowi ogółu oraz leży w interesie ogółu⁶⁹. W wyniku przedawnienia następuje podporządkowanie interesu wierzyciela interesowi ogółu, czego skutkiem jest gwarancja ładu i porządku prawnego. Z jednej strony ogranicza się autonomię jednostki, z drugiej zaś zapewnia bezpieczeństwo i ład prawny, który tej jednostce służy. Gdyby nie instytucja przedawnienia istotne trudności dowodowe mogłyby doprowadzić do znacznej niesprawiedliwości⁷⁰.

3. Przedawnienie w prawie karnym

3.1. Rys historyczny

1. Przedawnienie w starożytnym Rzymie. Jak zaznaczono przy omawianiu instytucji przedawnienia w prawie cywilnym, przedawnienia karne w Rzymie wprowadzone w I w. p.n.e. miało swoje źródło w prawie cywilnym. Przedawnienie przestępstw z dzie-

⁶⁸ A. Szpunar, Glosa do wyr. SN z 21.8.1974 r., I CR 332/74, OSPiKA 1975, Nr 6, s. 264.

⁶⁹ M. von Bruggner-Wolter, Verjährung bei Schadenersatz aus Schutzpflichtverletzung, Berlin 1993, s. 31; H. Ehmann, H. Sutschet, Modernisiertes Schuldrecht, München 2002, s. 293.

⁷⁰ M. Balwicka-Szczyrba, Przedawnienie roszczeń, s. 36.

dziny obyczajowej wprowadził cesarz August, a następnie zakres przedawnienia rozszerzali cesarze: Trajan, Sewer, Antonin i Djoklecjan⁷¹. Niektórzy usiłują dowieść, iż przedawnienie zawdzięcza swe istnienie starej instytucji rzymskiej – *lustrum*. *Lustrum* oznaczało uroczystą ofiarę oczyszczalną sprawowaną co 5 lat przez cenzorów. Co 5 lat naród rzymski lustracją uwalniał się od kary bogów, stąd uświadomienie sobie, iż w czasie tkwi siła i moc prześlągalna⁷². W starożytnym Rzymie terminy przedawnienia były zróżnicowane w zależności od rodzaju przestępstwa, a samo przedawnienie miało charakter prawa podmiotowego. Oskarżony, chcąc skorzystać z dobrodziejstwa przedawnienia, musiał się na nie powołać, gdyż sędzia nie mógł zastosować przedawnienia z urzędu⁷³.

2. Przedawnienie w średniowieczu. W średniowieczu oraz w czasach nowożytnych instytucja przedawnienia funkcjonowała, choć miała odmienny kształt w poszczególnych państwach. *Constitutio Criminalis Carolina* z 1552 r. milczała na temat przedawnienia, ale wskutek recepcji prawa rzymskiego i jego subsydiarnego stosowania przyjęto zasadę 20-letniego okresu przedawnienia⁷⁴. W drugiej połowie XVIII w. i w pierwszej połowie XIX w. przeciwko szerokiemu stosowaniu przedawnienia w prawie karnym opowiedziało się wielu wybitnych prawników m.in. C. Beccaria i A. Feuerbach. Podnoszono, iż przedawnienie stoi w sprzeczności z postulatem sprawiedliwości karzącej, opartym na uwzględnieniu prawdy materialnej⁷⁵. Tezy wówczas formułowane wpływały na ustawodawstwo, i tak w *Constitutio Criminalis Teresianie* z 1769 r. wykluczono przedawnienie szczególnie ciężkich zbrodni, a w Kodeksie Józefińskim z 1787 r. wprowadzono zasadę, że zbrodnie w ogóle nie ulegają przedawnieniu⁷⁶.

3. Przedawnienie w okresie rewolucyjnym. Jednak już w czasach Rewolucji Francuskiej status przedawnienia został umocniony i potwierdzony. W 1791 r. po raz pierwszy ustanowiono instytucję przedawnienia kary (obok instytucji przedawnienia ściągania). Przedawnienie pojawiło się w ustawodawstwach Austrii, Prus i innych krajach niemieckich⁷⁷, a następne lata przyniosły rozwój i trwałe ugruntowanie tej instytucji w prawie karnym⁷⁸.

⁷¹ S. Czajka, Przedawnienie w prawie kanonicznym, s. 30.

⁷² *Ibidem*, s. 32.

⁷³ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, Warszawa 1972, s. 20.

⁷⁴ K. Banasik, Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim, Warszawa 2013, s. 67.

⁷⁵ I. Andriejew, Polskie prawo karne w zarysie, Warszawa 1989, s. 290.

⁷⁶ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, s. 23.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 23.

⁷⁸ K. Banasik, Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim, s. 68.

3.2. Konstrukcja przedawnienia w KK

1. Przedawnienie w KK32 i KK. W KK z 1932 r.⁷⁹ wyodrębnione zostały trzy odmiany przedawnienia – przedawnienie wszczęcia postępowania, przedawnienie wyrokowania i przedawnienie wykonywania wyroku skazującego⁸⁰. Zasadnicza zmiana nastąpiła w KK z 1969 r.⁸¹, gdzie wyróżniono dwa rodzaje przedawnienia – przedawnienie karalności oraz przedawnienie wykonania kary i w ten sposób zaakcentowano materialnoprawny charakter instytucji przedawnienia. KK z 1997 r.⁸² przejął od swego poprzednika wyróżnienie dwóch typów przedawnienia – przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary.

Skutki związane z upływem terminu przedawnienia w zakresie prawa karnego materialnego określają przepisy art. 101 i 103 KK⁸³.

2. Przedawnienie karalności. Artykuł 101 KK przewiduje dwa odrębne postacie przedawnienia karalności, w zależności od tego, czy przestępstwo podlega ściganiu w trybie publicznoskargowym, czy też z oskarżenia prywatnego. Dla przestępstw ściganych z urzędu (publicznoskargowych) przedawnienie karalności określa art. 101 § 1 KK, który to przepis stanowi, że karalność przestępstwa ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło:

- 1) 30 lat – gdy czyn stanowi zbrodnię zabójstwa,
- 2) 20 lat – gdy czyn stanowi inną zbrodnię,
- 3) 15 lat – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 5 lat,
- 4) 10 lat – gdy czyn stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności przekraczającą 3 lata,
- 5) 5 lat – gdy chodzi o pozostałe występk.

Dla przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego odrębny termin przedawnienia karalności przewidziano w art. 101 § 2 KK. Wedle tego przepisu karalność przestępstwa ściganego z oskarżenia prywatnego ustaje z upływem 3 miesięcy od czasu, gdy pokrzywdzony dowiedział się o osobie sprawcy przestępstwa, nie później jednak niż z upływem 3 lat od czasu jego popełnienia.

⁷⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.7.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).

⁸⁰ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, s. 9–11.

⁸¹ Ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

⁸² Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 2204 ze zm.), weszła w życie 1.9.1998 r.

⁸³ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 2204 ze zm.), dalej KK.

3. Przedawnienie wykonania kary. Przedawnienie wykonania kary przewiduje art. 107 KK. Przepis ten stanowi, że kary wykonywać nie można, gdy od uprawomocnienia się wyroku skazującego upłynęło lat:

- 1) 30 – w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas powyżej lat 5 albo na karę surowszą,
- 2) 15 – w razie skazania na karę pozbawienia wolności do lat 5,
- 3) 10 – w razie skazania na inną karę.

3.3. Funkcje przedawnienia w prawie karnym

3.3.1. Uwagi wstępne

1. Uwagi ogólne. Konsekwencją przedawnienia w prawie karnym jest uchylenie karalności lub wykonalności orzeczonej kary⁸⁴. Przedawnienie to ustawowo unormowana rezygnacja ze ścigania, wyrokowania lub wykonywania kary w związku z upływem znacznego czasu⁸⁵.

Pomimo powszechnego przyjęcia przedawnienia w ustawodawstwach karnych od wielu lat trwają spory, co do właściwego uzasadnienia tej instytucji. Przeciwno przedawnieniu w prawie karnym podnoszono szereg zarzutów, m.in. twierdzono, że poprzez osłabienie odstrasżającego działania zagrożenia karnego zachęci ono ludzi do przestępstw⁸⁶. Wskazywano, że przedawnienie w prawie karnym zapożyczono zostało z prawa cywilnego i nie da się go pogodzić z odrębnymi postulatami sprawiedliwości karzącej, opartymi na zasadzie prawdy materialnej⁸⁷. Obecnie nikt już nie kwestionuje zasadności przedawnienia w prawie karnym.

3.3.2. Funkcja gwarancyjna (ochronna)

1. Uwagi ogólne. Funkcja ta jest ściśle związana z trudnościami dowodowymi pojawiającymi się wraz z upływem czasu. Z biegiem lat zacierają się ślady przestępstw, np. świadkowie zapominają o zdarzeniu, a w konsekwencji dowody ulegają stopniowemu zanikaniu, aż wreszcie zupełnie giną⁸⁸. Orzekania na podstawie zdekompletowa-

⁸⁴ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, s. 9.

⁸⁵ J. Andriejew, Polskie prawo karne w zarysie, s. 316.

⁸⁶ K. Marszał, Uzasadnienie przedawnienia w teorii prawa karnego, s. 735.

⁸⁷ E. Krzymuski, System prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego, t. II, Kraków 1902, s. 28.

⁸⁸ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, s. 53.

nych dowodów mogłoby przynieść więcej szkody niż korzyści⁸⁹. Trudno nie zgodzić się z argumentem, iż ściganie w takich warunkach będzie „próżną tylko stratą czasu i marnotrawieniem sił władzy sądowej”⁹⁰. Ponadto ściganie wobec niekompletnego materiału dowodowego samo w sobie byłoby prawdziwym uciskiem niewinnych. Jeśli trudne jest przeprowadzenie dowodu winy, to jeszcze trudniejsze jest przeprowadzenie dowodu niewinności. Taka sytuacja prowadzić może wprost do karania niewinnych⁹¹. Nie można zapominać o tym, że następstwem wyroku, którym skazano by niewinnego, byłoby całkowite podważenie powagi i godności sądów oraz obniżenie zaufania do tej instytucji.

3.3.3. Funkcja wychowawcza

1. Uwagi ogólne. Przedawnienie stanowi w tym przypadku swoistą karę za opieszałość i niedbalstwo oskarżyciela⁹². Jeżeli oskarżyciel na skutek niedbalstwa lub ze względu na brak należytej staranności nie spowoduje pociągnięcia sprawcy przestępstwa do odpowiedzialności w określonym dość długim terminie, to należy mu odmówić prawa do ścigania.

3.3.4. Funkcja stabilizująca

1. Uwagi ogólne. Sam upływ czasu wpływa kojąco na poczucie sprawiedliwości społeczeństwa. Po upływie oznaczonego czasu poczucie sprawiedliwości nie wymaga karania sprawcy, który popełnił w przeszłości przestępstwo⁹³. Instytucja przedawnienia poprzez uchylenie ścigania określonych czynów, zatartych w pamięci ludzkiej, koryguje prawo, które jest już zgodne z rzeczywistością.

Niewątpliwie czas w sprawach ludzkich to wielki lekarz, przynosi pobłażliwość i zapomnienie, wrażenie pierwsze spowodowane przestępstwem jest najsilniejsze, czas je zaciera, a nawet ślady najcięższego choćby przestępstwa wygładza. Z czasem czyn przestępny zatracą w życiu społeczeństwa wszelkie znaczenie praktyczne – nastaje równowaga naruszonego porządku i uspokaja się wzburzone sumienie społeczne⁹⁴.

⁸⁹ K. Unterholzner, Die Entwicklung der gesamten Verjahrslehre, t. II, Lipsk 1828, s. 440.

⁹⁰ S. Czajka, Przedawnienie w prawie kanonicznym, s. 35.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² R. Garaud, Traite theoretique et pratique d instruction criminelle et de procedure penale, t. I, Paryż 1907, s. 464.

⁹³ K. Marszał, Przedawnienie w prawie karnym, s. 55.

⁹⁴ S. Czajka, Przedawnienie w prawie kanonicznym, s. 37.